

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVI

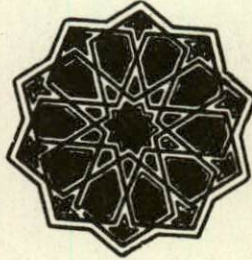

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVI

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISBN 975-482-013-9 (TK. NO)
ISBN 975-482-391-X (36. CİLT)
ISSN 1301-0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1997

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Hüseyin ATAY <i>Hadislere Göre Kur'an Okuma Şartları</i>	1
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ <i>İslâm Ahlâkı ve İnsan Davranışları</i>	15
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>İslâm'da ve Türkiye'de Kadınlar</i>	29
Prof. Dr. Mehmet BAYRAKDAR <i>Fârâbi'nin "Şiir Sanatının Kanunları Risalesi" Adlı Eseri</i>	45
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Yurtdışına Yönelik Dinî Yayınlar</i>	67
Doç. Dr. Hasan ONAT <i>Şiiliğin Doğuşu Meselesi</i>	79
Doç. Dr. İrfan AYCAN <i>Emevî İktidarının Devamında Sakîf Kabîlesinin Rolü</i>	119
Doç. Dr. Mustafa ERDEM <i>Kıptî Meselesi Üzerine Bir Araştırma</i>	143
Doç. Dr. Cemal TOSUN <i>İlâhiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi</i>	179
Doç. Dr. Nesimi YAZICI <i>Sırrı Paşa ve Vilayet Gazeteleri</i>	223
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>Endülüs'ün Yıkılış Süreci Üzerine Mülâhâzalar</i>	233
Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM <i>Küme'yt b. Zeyd el-Esedî</i>	255
Dr. Recep KILIÇ <i>Babanzâde Ahmed Naim'in Felsefî Görüşleri</i>	297
Öğr. Gör. Demirhan ÜNLÜ <i>Kur'an-ı Kerim Okuma Yarışmaları</i>	341

Dr. Baki ADAM		
	<i>Tevrat'ın Tahriî Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış . .</i>	359
Ignaz GOLDIHER (Çev. Dr. Ömer ÖZSOY)		
	<i>Hadis'te Yeni Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar .....</i>	405
Ar. Gör. Ali DERE		
	<i>Ein Überlick Über Entwicklung des Hadit und Seinen Formalen Aspekt .....</i>	423
Kurt ve Ursula REINHARD (Çev. Ar. Gör. Bayram AKDOĞAN)		
	<i>Bir Avrupalı Gözüyle 1955-60 Yılları Arasında Türkiye'de Müsiki Hayatı ...</i>	443
Muhammed H. BAKALLA (Çev. Necmettin YURTSEVEN)		
	<i>Siretu İbn-i Hişam'ın Arapçası İle Bugünkü Arapça'nın Bir Mukayesesi .....</i>	461
Ebu'l-Vefa TAFTAZÂNİ (Çev. Ar. Gör. Mustafa AŞKAR)		
	<i>Gazzâli'nin Tasavvuf Ekollerine Etkisi .....</i>	471
Yrd. Doç. Dr. İdris ŞENGÜL		
	<i>Prof. Mehrân ve Diresatun Tarihiyyetun Mine'l Kur'ân-ı Kerim .....</i>	481
Dr. Osman TAŞTAN		
	<i>Proceedings of the 14th Congress of the Union Europeenne Des Arabisants et Islamisants .....</i>	493
Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK		
	<i>Prof. Dr. Hikmet Tanyu'nun Hayatı, Eserleri ve Fikirleri .....</i>	499
Dr. Baki ADAM		
	<i>Prof. Dr. Hikmet Tanyu'dan Günümüze Dinler Tarihi Çalışmaları .....</i>	509
Prof. Dr. Harun Güngör		
	<i>Dinler Tarihcisi Olarak Prof. Dr. Hikmet Tanyu ve Türk Dinî Tarihi Çalışmalarına Katkısı .....</i>	521

**PROCEEDINGS OF THE 14th CONGRESS OF THE
UNION EUROPEENNE DES ARABISANTS ET
ISLAMISANTS: -PART ONE- BUDAPEST, 29th
AUGUST-3rd SEPTEMBER 1988.**

**Edited by Alexander Fodor. Budapest: Eötvös Lorand
University Chair for Arabic Studies and Csoma de Korös
Society Section of Islamic Studies, (The Arabist: Budapest
Studies in Arabic 13-14), 1995. XX+341+1-2 pages. ISSN
0239-1619 \$ 45 Hardback.**

Tanıtım ve Değerlendirme: Dr. Osman TAŞTAN¹

Alexander Fodor tarafından hazırlanan bu eser birçoğu İngilizce, bir kısmı da Fransızca ve Almanca olmak üzere üç dilden, *Avrupa Arap ve İslam Bilimciler Birliği*'nin 29 Ağustos-3 Eylül 1988 tarihleri arasında Budapeşte'de yapılan 14. Kongresine sunulan, giriş metni de dahil toplam 26 ayrı tebliğ metninden oluşmaktadır. Bu tebliğ metinleri, Georges Hazai'nin giriş metnini müteakiben, editör Fodor tarafından iki bölüm halinde düzenlenmiştir. I. Bölüm: "Felsefe ve Teoloji", II. Bölüm: "İslâm'da Popüler Kültür" adını taşımaktadır.

Macaristan Bilimler Akademisi mensubu Georges Hazai'nin, Csoma de Körös Derneği'nin başkanı sıfatıyla sunduğu giriş konuşması metni "Hungary and the Orient" (Macaristan ve Şark) adını taşımaktadır. Hazai, Macaristan hakkında tarihi bilgi vermekle konuya başlayıp, 18. yüzyılın ilk dönemlerinden 19. yüzyılın ortalarına kadar Macaristan'da gittikçe ön plana çıkan bir çok milli uğraş konuları arasında kimlik arama sorununun çok önemli bir yer tuttuğunu söyler. 18. yüzyılın ilk on yıllarından itibaren özellikle Alexander Csoma da Körös'un gerek Transylvania'daki Nagyenyed Enstitüsünde ve gerekse daha sonra Göttingen'deki tahsili sırasında Macarların Şark kökenleri konusunu merak ettiğini ve bu yolda bir uğraşa koyulduğunu belirtir. Hazai'ye göre, Macarların, Şark kökenle-

---

1. Fransızca metinlerin okunmasında yardımcı olan hocam Prof. Dr. Mehmet Bayraktar'a ve Almanca metinlerin okunmasında yardımcı olan arkadaşım Dr. Ali Dere'ye teşekkür ederim.

rini merak edip araştırmaları bir yandan bir millî kimlik arayışı konusu olsa bile, bu aslında Oryantalizmin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Csoma de Körös'tan başlayarak Goldhizer'e kadar birçok ünlü Oryantalist'in ismini zikrederek ve konusunu çok başarılı bir panorama çizerek işleyen Hazai, son olarak günümüzde de Macaristan İslam Araştırmalarının Profesör Karoly Czegledy'nin yönetiminde çok aktif bir seyir içinde devam etmekte olduğunu söyler.

I. Bölüm: "Felsefe ve Teoloji", Tefsir'den Kelama, Felsefe'den sosyo-politik konulara kadar farklı bir çok temayı kapsar. Bu bölümde bu çeşitliliğin getirdiği bir sonuç olarak, işlenen konular arasında tam bir homojenliğe rastlamak kolay değildir. Mesela Johannes J.G. Jansen'nin "Şeyh Şa'rawi'nin dini vaazlarının siyasi ehemmiyeti", ve Alfonso Carmona Gonzalez'in "Endülüs Ulemasının Oyun ve Eğlenceye Karşı Tutumları" gibi bazı konuların II. bölüm olarak organize edilen "İslamda Popüler Kültür" muhtevasına dahil edilmesi daha uygun olabilirdi. Ancak, İkinci bölümün kapsamında yer alan yazılar arasında bir uyumdan söz etmek çok daha kolaydır. II. bölümün her makalesinde bölüm başlığını oluşturan "popüler kültür" ve "İslâm" denklemine raslamak mümkündür. Ancak, buna rağmen, kitabın muhtevasını oluşturan makaleler arasında temel bir ayırımın yapılmış biçimi genel anlamda oldukça başarılıdır, ve Alexander Fodor'un edisyon kabiliyetini burada takdir etmek gerekir.

I. Bölümde yer alan yazarlardan John Burton "The Interpretations of Q 43,81 and the techniques of the exegetes" adlı makalesinde, tefsir ilmindeki birikimin müfessirleri Kur'anı açıklarken kolay değil de karmaşık yöntemlere sevkettiğini ve müfessirlerin çoğu kez kolay zorlaştırma eğilimi gösterdiklerini, ayrıca sözkonusu Zuhruf/43,81 ayetiyle ilgili olarak Kur'an'da linguistik hata olabileceğini hiç düşünmediklerini kapsamlı bir anlatım ve örnekler çerçevesinde ileri sürer. Alfred L. Ivry "Philosophical Commentaries and Popular Culture in Islam" adlı makalesinde, İslam felsefe literatürünün daha çok halk kültürünün egemen olduğu bir ortamda nasıl şekil alıp ortaya çıktığını kapsamlı bir şekilde anlatır ve konuyla ilgili olarak Kindi, Farabi ve İbn Rüşd arasında sistemli bir mukayese yapar. Mübahat Türker-Küyel, "Le Philosophie d'Ibn Sina et son ethique" adlı makalesinde İbn Sina'nın kısaca hayatına yer verdikten sonra, onun etik anlayışını değerlendirir. Johannes J.G. Jansen, "The Preaching of Shaykh al-Sha'rawi: Its Political Significance" adlı makalesinde, Mısır'daki "militan İslam"ı akımlarla ilgili olarak, aslında Dr. Farag Foda tarafından yapılan üçlü ayırım üzerine kapsamlı yorumlar yapar: 1. Geleneksel Akım, 2. Devrimci Akım, 3. Zengin (müreffeh) akım. Jansen, Şeyh Şa'rawi'nin bu üç akım çerçevesinde nerede yer aldığını tesbit etmek için farklı analizler yapar. Jansen'in yazısı günümüz Mısır'ında din-siyaset ilişkisini anlamak için önemli bazı ipuçlarını ele verir mahiyettedir. Alfonso Carmona Gonzales "La actitud de los ulemas andalusies ante el juego y la diversion" adlı yazısında, Endülüs'te yetişen ve genelde

Zahiri ve Maliki olan fakihlere referansta bulunarak, müzik, oyun ve eğlence, ve bunlarla ilgili ayetler hakkında bilgi verir ve 'ulema'nın bu tür şeylere genelde cevaz vermediğini belirtir. Joaquim Choro Lavajo, "Sources du dialogue islamo-chretien hispanique" adlı makalesinde, sözkonusu Endülüs İslam ve Hıristiyan diyalogunun kaynaklarını teolojik, siyasi-coğrafi, sosyo-ekonomik, ve oryantal kaynaklar olarak dört gruba ayırarak ele alır. Teolojik kaynaklar olarak Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes'i göstererek, herbirinin dini hürriyete ve toleransa yer verdiğini ve İsa ve Muhammed'in diyalog taraftarları olduğunu belirtir. Ancak, diğer kaynaklara referansla diyalog olarak işlediği şeyler diyalogdan çok polemik andırıyor. Özellikle, İspanya'nın Reconquest'inden (Hıristiyanlar tarafından yeniden fethinden) önceki polemiklere yer verip, bu polemikğin İslamın doğuşuyla başladığını ve St. John Damascus'un (Yahya al-Dımışki'nin) bugünkü diyalogu kaynağı olduğunu söylüyor. Ancak, diyalogu polemikte arayan Lavajo'nun aslında diyalog ile polemikği gereği gibi ayırd edip edemediği tartışma ve kuşkuya konu olabilir, çünkü St. John Damascus diyalogtan çok tam aksine çatışmaya ışık tutmasıyla bilinen bir şahsiyettir. Tilman Nagel "Inwieweit ist das Theorem der Sakularisierung auf die islamische Geschichte anwendbar?" adlı makalesinde, Avrupa'da sekülarizmin nasıl başarılı bir şekilde oluştuğunun geniş bir analizini yapar ve İslam dünyasında sekülerleşme sorununu Avrupa ile mukayese ederek işler. Şafi'i'den Cuveyni'ye, Maverdi'den İbn Haldun'a kadar geniş bir perspektiften konuyu inceleyen Nagel, İslam düşüncesinde sekülerleşme eğilimine veya izlenimine zaman zaman rastlansa bile, Avrupa'da olduğu anlamıyla bir sekülerleşmenin İslam dünyası için muhtemelen hayal olduğu sonucunu çıkarır. Bununla da yetinmeyen Nagel, sekülerleşmenin tarihte bir kez vaki olduğunu ve bunun da sadece Avrupa'ya mahsus olarak kalabileceğini söyler. Nagel'in çıkardığı bu sonucun çok keskin ve belki de gereğinden fazla cesur olduğu göze çarpmaktadır. Wilfred Madelung, "A treatise on the Imamate dedicated to sultan Baybars" adlı yazısında, Bodleian kütüphanesinde bulunan MS Or 579 nolu elyazma bir eserin tanıtım ve değerlendirmesini yapar. Madelung, eserin kapak sayfasının mevcut olmadığını, ancak iç sayfalardan birinden anlaşıldığı kadarıyla eserin *Misbah al-Hidaya fi Tariq al-Imama* adını taşıdığını, ve mevcut olan ipuçlarına göre Bahri² Mamluk sultan Baybars as-Salihi (658-676/1260-1277) için kaleme alındığını belirtir. Madelung, eserin yazarı hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber, onun sultan Baybars'ın kahini Şeyh Hadir Ibn Abi Bakr Ibn Musa al-'Adawi al-Mihrani tarafından yazıldığını tahmin edenlerin olduğunu belirtir. Made-

2. Yazar Madelung'un Rukn al-Islâm wa'l-Muslimin al-Sultan al-Malik al-Zahir, Baybars al-Salihi, için kullandığı "Bahri" ünvanı ile ilgili olarak bir açıklama yapmayı faydalı buluyorum: Memluk'ların iki buçuk asırlık hükümlerhıkları döneminde sultanlar arasında Bahri ve Burci şeklinde bir ayırım yapılmıştır. Muhafızlarının karargahını Nil'deki Rawza adasında kuranlar Bahri sultanlar, Kahire şehrinin kalesinde kuranlar ise Burci sultanlar olarak anılmışlardır. Bkz. C.E. Bosworth *The Islamic Dynasties: A Chronological and genealogical handbook*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1980. s. 65.

lung, eserin içeriği itibariyle Kelami açıdan İmamet'in zaruretinden bahsettiğini ve geleneksel bir muhtevaya sahip olduğunu söyler. Madelung, eserin yazıldığı dönemde, Moğol akınını müteakiben zayıflamış olan Abbasi hilafetinin desteğe muhtaç olması durumu ile eserin içeriğinin imamet konusuna atfettiği zaruret veya önem arasında bir ilişki arar.

II. Bölümden, J.M.S. Baljon "Indian ulama's views on popular culture" adlı makalesinde, halk kültürü çerçevesinde Barelwi ve Deobandi Müslüman cemaatleri arasındaki ihtilaflardan uzun uzun bahseder ve bu ihtilafların sözkonusu cemaatlerin alimleri arasındaki görüş farklılıklarıyla yakından alakalı olduğunu vurgular. Ancak, Baljon'un yazısının asıl önemi onun Müslüman ve Hindu kültürleri arasında ilginç örnekler vererek yaptığı mukayesede yatar. Maribel Fierro "The celebration of 'asura in sunni Islam" adlı makalesinde, temelde 'aşure ile Yahudilikteki Yom Kippur'u mukayese eder ve Ramazan farz kılınıncaya kadar Müslümanların Yahudilerin Yom Kippur'u ile aynı güne tekabül eden 'aşure gününde oruç tuttuklarını ileri sürer. Fierro, Ramazan'ın farz oluşundan sonra 'aşure'nin nafil bir oruç haline geldiğini söyler. Bir aşamada da 'aşure'nin Sünni cemaatte, cömertçe harcama yapılmasını veya birşeylerin tasadduk edilmesi öngörülen, ve ayrıca Allah'tan özellikle rahmet ve mağfiret beklenen bir gün, ve gittikçe bir mutlu gün şeklinde algılandığını ileri süren Fierro, 'aşure'nin Şi'i cemaat tarafından da Hüseyin'in Kərbela'da öldürüldüğü güne tekabül ettiği gerekçesiyle bir matem ve hüznün günü olarak algılandığına da temas eder. Gerek Baljon'un ve gerekse Fierro'nun sözkonusu makaleleri, hem Mukayeseli Dinler ve hem de Mukayeseli Mezhepler açısından zengin ve önemli bir içeriğe sahiptir. Expiration Garcia, "Normas dieteticas a traves de los calandarios andalusies" adlı makalesinde, Endülüs'lü Müslüman "Kutubu'l-Anwa" yazarlarının takvimlerini inceler, içerikleri hakkında kısaca bilgi verir ve onlarda belirtilen diyetik normları çizelge halinde sunar. Beslenme ve cinsel hayatla ilgili bilgi veren Garcia, Endülüs'teki kültür hayatının bir yönünü böylece takdim eder. David A. King, "Applications of folk astronomy and Mathematical astronomy to aspects of Muslim ritual" adlı makalesinde, Müslümanların özellikle "Takvim", Namaz Vakitleri", ve "Kible" tayini konularında bilimsel astronomik hesaplardan yararlandıkları kadar halk arasında mevcut olan geleneksel astronomi bilgisinden de yararlandıklarını geniş bir şekilde açıklar ve bu alanda daha çok araştırmaya ihtiyaç olduğunu belirtir. O.B. Frolova "Koran Quotations in the 'Dictionary of Common People' by Yusuf al-Magribi" adlı yazısında St. Petersburg Üniversitesi'nin İlmî Kütüphanesinin (Scientific Library) Oryantal bölümündeki Şeyh Tantawi koleksiyonunda yer alan Yusuf el-Magribi'nin "Dictionary of Common People" (Halk Sözlüğü) adlı elyazma eserinde, halk kültürü olan masal ve hikayelerde kullanılan çok sayıda kelimenin karşılığı için Kur'an dilinin referans verildiğini söyler, ve Arapça diyalektleri ile standart Arapça arasında büyük fark olduğunu savunanların dikkatini çekmeye çalışır. Değerlendirmesini yaptığımız eserin editörü Alexander

Fodor ise, "Popular Religion and Politics in the Middle East (Miracles in Muslim and Coptic Egypt)" edli makalesinde son derece akıcı bir üslupla Mısır örneğinde din ile halk kültürü arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde takdim eder. Fodor, olağanüstü siyasi olaylar, savaş, ve kriz gibi hallerde mucize türünden ve esrarengiz haberlerin halk arasında tedavüle nasıl girdiğini ve normal dışı hallerde olağanüstü haberlerin halk tarafından nasıl kabul edildiğini hem Hristiyan ve hem de Müslüman cemaatten zengin örnekler vererek anlatır. Fodor'un bahsettiği bu konu tabii ki Mısır'a mahsus olmayıp, Ortadoğu'nun diğer ülkeleri için de söz konusudur. Kitlese kriz anlarında, halk kitlelerinin bu tür gizemli ve aklen anlaşılamayan bir psikoloji içine girme eğilimi, tabii ki halkın duygularını manipule etmek isteyen politikacılar veya yöneticiler için de önemli bir pratik fırsat şeklini alır. Jacques Waardenburg "Popular and official Islam: Contemporary developments with special reference to Iran" adlı yazısında "halk İslam"ının "resmi" veya "devlet destekli" İslam'a karşı ne kadar güçlü ve dinamik olduğunu inceler. Waardenburg, konusuyla ilgili genel bilgi verdikten sonra, yirminci yüzyılda "Halk İslam"ının durumunu özellikle Türkiye örneği üzerinde durarak anlatır. Son olarak Waardenburg, "resmi İslam"a karşı "halk İslam"ını İran örneğinde ayrıntılı bir şekilde ele alır.

Sözkonusu ettiğimiz eser, ayrıca şu metinleri de içermektedir:

Michael G. Carter, "Predication tests, copula, and a possible link with 'Asharism'";

Nana V. Kiladze, "On the Terminology of the Liber de Causis";

Miklos Maroth, "The Ten Intellects Cosmology and its origin";

Ulrich Rudolph, "Kalam im antiken Gewand: das Theologische Konzept des Kitab sirr al-haliqa";

Gösta Vitestam, "at-Tabari and the seeing of God";

Giovanni Canova, "Remarques sur l'histoire de 'Aziz ben Haleh du cycle epique hilalien";

Ulrich Marzolph, "Popular narratives in Galaloddin Rumi's Masnavi";

Yordan Peev, "Vision populaire de la femme en Syrie aux VIIe/XIIe et XIIIe siecles";

Urbain Vermeulen, "Unaytara, la fille de 'Antar'".

Netice olarak, sözkonusu eserin, İslam hakkında veya Müslüman halklar ve kültürleri gibi sahalarda çalışma yapan öğrencilere ve araştırmacılara yararlı bir kaynak olacağı kanaatindeyim.